

Юрій СЕВРУК

проректор
Національної академії
прокуратури України,
державний радник юстиції 3 класу

УДК 343.13

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ТА РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

20 листопада 2012 року набрав чинності Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України) [1]. У ньому вперше передбачено главу «Негласні слідчі (розшукові) дії», у якій наведено повний перелік дій, які законодавець відніс до негласних слідчих дій, виключні підстави та порядок їх застосування. У результаті введення зазначених норм до КПК України покращилось їх унормування і, як наслідок, суттєво посилено прокурорський нагляд і судовий контроль за законністю проведення цих дій з метою захисту прав громадян.

Відповідно, у всіх законах та інших нормативних актах, що надають можливість органам державної влади проводити негласні слідчі (розшукові) дії або оперативно-розшукові заходи, які обмежують права і свободи осіб, передбачено норми, що відсилають до порядку проведення таких заходів, визначеного КПК України.

Зокрема, у п.п. 2, 7–12, 14, 17 ч. 1 та ч. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2] передбачено

проведення заходів у порядку, встановленому відповідними статтями КПК України.

У п. 6 ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» [3] є посилання на перелік заходів, встановлений у ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», та визначено особливий порядок отримання дозволів на проведення таких заходів, який фактично повторює той, що встановлений КПК України, а саме – погодження прокурором клопотання про проведення заходів, які обмежують права громадян, та надання дозволу – ухвалою слідчого судді.

У ст. 5 Закону України «Про розвідувальні органи України» [4] передбачено, що ці органи застосовують методи і засоби оперативно-розшукової діяльності у порядку, визначеному в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Тобто у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» є посилання на порядок, встановлений КПК України, а у законах України «Про контр-

розвідувальну діяльність» та «Про розвідувальні органи в Україні» – на Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». Як свідчить практика, такі норми подвійного посилання на інші закони дають можливість працівникам підрозділів, які займаються контррозвідувальною діяльністю, значно збільшити сферу своєї діяльності, поширюючи повноваження на документування кримінальних злочинів, які готуються і вчиняються конкретними особами.

У той же час обмеження, які наявні у КПК України та Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», насамперед необхідність отримання дозволів на проведення заходів щодо конкретних осіб, які вже встановлені, не дають змоги ефективно і своєчасно здійснювати саме розвідувальну і контррозвідувальну діяльність, особливо в зоні антитерористичної операції.

Така колізія зумовлює необхідність більш точного розмежування саме оперативно-розшукової діяльності, яка повинна проводитись в інтересах кримінального судочинства щодо конкретних осіб, від розвідувальної і контррозвідувальної діяльності, яка спрямована на захист інтересів України від зовнішніх загроз та попередження, своєчасного виявлення і залобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України відповідно.

Відсутність такого розмежування надає можливість працівникам оперативних підрозділів Служби безпеки України (СБУ), з метою ухилення від прокурорського нагляду, проводити оперативно-розшукову діяльність у межах контррозвідувальної діяльності. Адже відповідно до вимог Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» прокурорський нагляд у цих справах здійснюється лише Генеральним прокурором України та уповноваженими

ним його заступниками, тобто максимально сімома особами, а насправді трьома – чотирма особами. При цьому згідно з вказаним Законом повноваження прокурора щодо здійснення нагляду не передбачено, а сам факт можливості прокурорського нагляду встановлено у п. 6 ст. 7 Закону, який унормовує функції і повноваження підрозділів і співробітників СБУ, що здійснюють контррозвідувальну діяльність. Внаслідок такої законодавчої прогалини прокурор може реагувати на порушення, лише не погоджуючи відповідні клопотання. Ні скасувати незаконні постанови, ні надати вказівки, обов'язкові до виконання, як це передбачено ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», в межах контррозвідувальної діяльності прокурор не має можливості.

Як наслідок, після набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України суттєво зменшилась кількість заведених оперативно-розшукових справ працівниками СБУ, крім підрозділів по боротьбі з корупцією «К», а натомість набула поширення діяльність, що регулюється Законом України «Про контррозвідувальну діяльність».

Водночас практика свідчить, що у переважній більшості контррозвідувальних справ проводиться документування готування до вчинення злочинів, у тому числі економічної спрямованості, що має здійснюватись в межах оперативно-розшукової діяльності. З власного досвіду можу стверджувати, що понад 90% випадків відмови в задоволенні клопотання про проведення заходів, які тимчасово обмежують права громадян, у межах контррозвідувальної діяльності пов'язано саме з наявністю підстав для документування злочинної діяльності об'єктів у кримінальних провадженнях або оперативно-розшукових справах.

Водночас аналіз матеріалів кримінальних проваджень, розпочатих за результатами здійснення окремими підрозділами СБУ контррозвідувальної діяльності, у процесі якої зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, свідчить, що такі документи надалі визнаються судом недопустимими доказами та не можуть бути використані при ухваленні судових рішень.

Прикладом є вирок Ірпінського міського суду Київської області від 7 жовтня 2015 року у кримінальному провадженні за обвинуваченням М. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 258-3, ч. 1 ст. 263 КК України. Так, суд визнав недопустимими докази, надані оперативними підрозділами СБУ за результатами проведення негласних розшукових заходів стосовно М., оскільки вони одержані з порушенням вимог кримінального процесуального законодавства. Крім того, як зазначено у вирокі, ухвала Апеляційного суду м. Києва від 18 серпня 2014 року № 01-6567цт, на підставі якої проводились відповідні оперативно-розшукові заходи, не стосуються підсудного. Такий висновок зроблено на підставі листа Апеляційного суду м. Києва.

На жаль, є чимало таких рішень. Аналогічно 27 квітня 2016 року Кіровоградським районним судом виправдано Г., який обвинувачувався у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України. Суд також визнав недопустимими доказами матеріали оперативно-технічних заходів, оскільки відповідно до листа Апеляційного суду м. Києва ухвала суду, на підставі якої проводились заходи, не стосувалась обвинуваченого.

Аналіз законодавства свідчить, що такі рішення є абсолютно законними. Згідно з абзацом 2 п. 2 ст. 99 КПК України матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, зібрані опера-

тивними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватись у кримінальному провадженні як докази.

Обов'язковою умовою дотримання вимог зазначеного Закону є наявність заведеної оперативно-розшукової справи щодо конкретної особи, стосовно якої і проводяться оперативно-технічні заходи. При здійсненні контррозвідувальної діяльності така справа не заводиться, а справи, які відкриваються в межах контррозвідувальної діяльності, не є тотожними оперативно-розшуковим справам. Тому всі матеріали, зібрані без заведення оперативно-розшукової справи, не можуть використовуватись як докази у кримінальному провадженні, оскільки зібрані незаконно. У КПК України про контррозвідувальну і розвідувальну діяльність не зазначено, що їй не потрібно, враховуючи мету та завдання таких видів діяльності.

Таким чином, збирання доказів, які надалі визнаються недопустимими та не можуть бути використані в кримінальному провадженні, призводить до уникнення кримінальної відповідальності особами, які вчинили кримінальне правопорушення, що, у свою чергу, дискредитує в суспільстві органи СБУ і прокуратуру, на яку покладено функцію нагляду за законністю під час проведення оперативно-розшукової і контррозвідувальної діяльності та підтримання державного обвинувачення в суді.

Виправити цю ситуацію можливо кількома шляхами.

Найпростішим шляхом є посилення відомчого контролю в органах, які проводять розвідувальну і контррозвідувальну діяльність, з метою недопущення фактів використання цих повноважень для документування злочинної діяльності. Якщо ж у межах цих видів діяльності встанов-

люються ознаки готування до вчинення злочину, то необхідно негайно завести за такими матеріалами оперативно-розшукову справу і здійснити документування дій конкретної особи з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що дасть можливість використовувати отримані документи як докази у кримінальному провадженні. Але такий шлях передбачає наявність суб'єктивного фактору – діяльності конкретного керівника підрозділу, тому не може усунути проблему в повному обсязі.

Іншим шляхом є внесення відповідних змін до законодавства України.

Насамперед це законодавчо встановлена пряма заборона використання матеріалів контррозвідувальної та розвідувальної діяльності як доказів у кримінальному провадженні, крім як підстав для заведення оперативно-розшукової справи або внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Така заборона одразу призведе до закриття значної кількості контррозвідувальних справ та відповідного заведення оперативно-розшукових справ, і вже нові отримані матеріали можна буде використовувати як докази у кримінальному провадженні.

Разом з тим доцільно виключити із завдань контррозвідувальної діяльності за-

побігання внутрішнім загрозам, оскільки такі загрози пов'язані з порушенням кримінального закону і повинні розслідуватись в межах кримінального провадження.

Остаточо вирішити цю проблему можна шляхом надання прокурору повноважень, передбачених ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», і щодо контррозвідувальної діяльності, оскільки тоді втратить сенс заведення таких справ з метою уникнення прокурорського нагляду.

Такі зміни до законодавства одночасно і сприятимуть посиленню захисту конституційних прав громадян, і дадуть змогу уникнути випадків неможливості притягнення осіб, які вчинили злочини, до кримінальної відповідальності внаслідок трактування на свою користь працівниками оперативних підрозділів чинного законодавства.

Крім того, у разі заборони використання матеріалів розвідувальної і контррозвідувальної діяльності як доказів у кримінальному судочинстві є можливість збільшити кількість виключень для цих видів діяльності з загального законодавства про оперативно-розшукову діяльність і негласні слідчі дії, що сприятиме більш ефективному виконанню покладених на відповідні підрозділи завдань.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
3. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26 грудня 2002 року № 374-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/374-15>
4. Про розвідувальні органи України: Закон України від 22 березня 2001 року № 2331-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-14>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ТА РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Розглянуто проблемні питання розмежування оперативно-розшукової діяльності, яка проводиться в інтересах кримінального судочинства, і контррозвідувальної та розвідувальної діяльності. Проаналізовано чинне законодавство та запропоновано шляхи вирішення наявних проблем.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність; розвідувальна діяльність; контррозвідувальна діяльність; документування готування до вчинення злочинів.

Юрій СЕВРУК

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МАТЕРИАЛОВ КОНТРАРАЗВЕДЫВАТЕЛЬНОЙ И РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Рассмотрены проблемные вопросы разграничения оперативно-розыскной деятельности, которая проводится в интересах уголовного правосудия, и контрразведывательной и разведывательной деятельности. Проанализировано действующее законодательство и предложены пути решения существующих проблем.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность; разведывательная деятельность; контрразведывательная деятельность; документирование приготовления к совершению преступления.

Yurii SEVRUK

CURRENT ISSUES OF THE USE OF THE MATERIALS IN COUNTER-INTELLIGENCE AND INTELLIGENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Considered issues of delimitation of operatively-search activity, which is carried out for the benefit of the criminal justice system, from the Counterintelligence and intelligence activities. Analyzed the existing legislation and propose ways to solve existing problems.

Keywords: operatively-search activity; intelligence; counter prospecting activities; documenting the preparation to commit an offence.

